

TANZİMAT DÖNEMİ'NDEN CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNE KADAR TÜRK İDARİ TEŞKİLATINDA İSTİŞARÎ KURULLAR¹

Öğr. Gör. Sadık Kocabaş

Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
skocabas@bartin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9152-6769

Öz

Tanzimat Dönemi gerek Osmanlı Devleti'ni gerekse Türkiye Cumhuriyeti'ni farklı boyutlarda etkilemiştir. Hiç şüphesiz ki devletin idari teşkilatlanması da etkilenen boyutların başında gelir. Buna göre Tanzimat Dönemi ile birlikte kurumsallaşan idari yapılardan bazıları günümüze kadar gelmiştir. Bu idari yapılardan biri de istişarî kurullardır. İşte bu çalışmanın konusu; 2. Mahmud ile başlayan, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile artarak devam eden ve 1. Meşrutiyet'e kadar uzanan reform döneminde, idari teşkilatımızda ortaya çıkan istişarî organlar ve bunların Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçmeden önceki döneme kadar yani parlamenter sistemin son döneminde görülen yansımaları olacaktır. Buna göre çalışmada öncelikle Osmanlı Devleti'nde meşveret usulüne değinilecek, daha sonra evvela merkezde oluşan, sonra da taşrada oluşan istişarî kurullar, parlamenter sistemin uygulandığı son yıllardaki karşılıkları ile verilecektir.

Anahtar Kelimeler: İstişari Kurullar, Tanzimat Dönemi, Cumhuriyet Dönemi, Şûralar, Danışma,

CONSULTATIVE COMMITTEES IN THE TURKISH ADMINISTRATIVE ORGANIZATION FROM THE TANZİMAT REFORM ERA TO THE PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM

Abstract

The Tanzimat Period affected both the Ottoman Empire and the Republic of Türkiye in different dimensions. Undoubtedly, the administrative organization of the state is one of the most affected dimensions. Accordingly, some of the administrative structures institutionalized with the Tanzimat Period have survived to the present day. One of these administrative structures is advisory boards. Therefore, here is the subject of this study; during the reform period, which started with Mahmud II and continued with the declaration of the Hatt-ı Sherif of Gülhâne and extended until the First Constitutional Period, there will be advisory divisions that emerged in our

¹ Bu makale 29-31 Mart 2018 tarihinde yapılan VI. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan sözlü bildirin gözden geçirilerek yeniden yazılmış halidir.

administrative organization and their reflections in the last period of the parliamentary system. Accordingly, in the study, firstly, the consultation method in the Ottoman Empire will be mentioned, then the advisory boards formed first in the center and then in the provinces will be given with their equivalents in the last years when the parliamentary system was implemented.

Keywords Consultative Committees, Tanzimat Reform Era, Republican Era, The Councils, Consultation

1. Giriş

Devletler, idari teşkilatlarını oluştururken; devletin içinde bulunduğu coğrafya, iktisadi koşullar, sosyokültürel özellikler gibi farklı faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörlerin en önemlilerinden biri de tarihte ortaya çıkan idari mekanizmalardır. Geçmişte ortaya çıkan kurum ve kurallar, şimdiki ve gelecekteki kurum ve kurallar üzerinde tesirli olmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nde de bu tesirin varlığı görülmektedir. Bilhassa kamu yönetiminde esaslı değişikliklerin uygulamaya geçirildiği Tanzimat Dönemi'nin etkileri hâlâ hissedilmektedir. Bu etkilerden biri eski devletlerde ve Osmanlı Devleti'nde uygulanan meşveret yönteminin, Tanzimat ile kurumsallaşmasıdır. Yani günümüzde de gördüğümüz istişarî kurullar, Tanzimat Dönemi'nde kamuda yapılan reformlar ile birlikte bakanlıkların teşkilatına yerleştirilmiştir.

Türkiye, 2010'lu yılların sonunda parlamenter hükümet sisteminden Türk tipi başkanlık sistemi de denilen Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçmiştir. Merkezi idareye bakıldığında, Tanzimat Dönemi'nde kurumsallaşan istişarî kurulların, özellikle parlamenter sistemin uygulandığı yıllarda Osmanlı'daki gibi bakanlıklar bünyesinde varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde ise önceden bakanlık teşkilatlarında bulunan istişarî kurulların artık daha çok Cumhurbaşkanlığı bünyesinde yer aldığı ifade edilebilir. Bunlara Cumhurbaşkanlığı Yüksek İstişare Kurulu ve 9 tane Politika Kurulu örnek olarak gösterilebilir.

Parlamenter sistem, köklerini Osmanlı Devleti'nden almış ve Türkiye'de uzun yıllar uygulanmış bir hükümet sistemidir. Parlamenter sistem geleneğinde yer almış yapıların geleceği etkileme potansiyeli de yüksek olduğundan söz konusu gelenekte yer alan idari yapıların incelenmesi faydalı olacaktır. Bu çalışmada Tanzimat Dönemi'nde idari teşkilatta kurumsallaşmış danışma organları ile parlamenter sistemin uygulandığı son yıllardaki danışma organları incelenecektir. Parlamenter hükümet sisteminden sonra uygulamaya geçen cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde ise yeni istişarî kurullar ortaya çıkmıştır. Bu istişarî kurullar ayrı çalışmaların konusu olabilecek düzeydedir. Keza Tanzimat Dönemi ile parlamenter sistemin uygulandığı son yıllara kadar geçen 150 yıldan fazla sürede idari teşkilattaki istişarî kurullar da bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Binaenaleyh bu çalışmada

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde kurulan yeni istişarî organlara ve Tanzimat Dönemi ile parlamenter sistemin son yılları arasındaki istişarî kurullara yer verilmeyecektir.

2. Osmanlı Devleti'nde İstişare

Sözlük anlamı olarak meşveret, danışma veya istişare, bir konu hakkında tecrübeli kimselere, o konuyla ilgili olanlara danışma, fikir alma, fikir sorma, müşavere etmektir. Danışma kurulu ise, belli konularda bilgi ve fikir vermek üzere ehil kimselerden oluşturulan kurul, istişare heyeti, müşavere heyetidir (Ayverdi, 2010: 253, 581). İdari alanda danışma ise yöneticilerin, özellikle de devlet adamlarının yapılacak eylem ve işlemler üzerine, uzman insanlara danışması ve onların temayülünü dikkate alma işidir ki bu işe, hemen hemen tüm toplumlarda rastlanır. Eski Türk devletlerinde de hükümdarın birçok danışmanı ve danışma kurumu olarak toy ve kurultay bulunurdu. İslami geleneklerde de istişarenin önemi büyüktür. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, Osmanlılar gibi devletlerde daha önce uygulanan danışma usulleri, İslam'daki istişare ilkesiyle pekişerek devam etmişti (Türcan, 2010: 230-232). Osmanlı Devleti'nin kamu yönetimi anlayışı, gerek İslam devletlerinden, gerek eski Türk devletlerinden, gerekse Bizans, Roma, Sasani gibi geleneksel devletlerden etkilenmiştir. Meşveret usulü de Osmanlı'da bu etkiler ile tekemmül etmişti (Ortaylı, 2016: 29, 113, 117).

Geleneksel devletlerde hükümdarın istişare organı olan kurullar vardı. Osmanlı Devleti klasik döneminde de merkez teşkilatında yer alan Divan-ı Hümayun böyle bir kuruldur. Burada devlet işleri, Padişah namına görüşülür ve kararların alınmasına yardım edilirdi. Başlangıçta bizzat Padişah tarafından yönetilen divanlar, Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren Padişahların kafes arkasından görüşmeleri takip ettiği bir kurul oldu. Divan, gündemdeki konuları müzakere eder, kararları hazırlar ve Padişaha arz ederdi. 18. yüzyıldan itibaren Divan, törensel olarak toplanmaya başlamış ve karar organı olma özelliğini kaybetmişti. Bunun sebebi Divan üyelerinin konularında uzmanlaşması ve bir araya gelmelerine gerek kalmaması olarak yorumlanmaktadır. Divanda sona ermeyen veya Padişaha arz edilmesine gerek olmayan konular Sadrazamın İkinci Divanında görüşülür ve karara bağlanırdı (Ortaylı, 2016: 210-211).

Divan-ı Hümayunun etkisi azalınca Meclis-i Meşveret, toplantılarını daha sık yapar hale gelmişti. Bu meclis 3. Selim ve 2. Mahmud'un ıslahatlarında önemli vazifeler yapmıştı. 2. Mahmud, Meclis-i Meşveret haricinde 3 kurul daha tesis etti. Bunlar, askeriyede reformları yapmak üzere Dâr-ı Şûrâ'yı Askeri, sadrazamla istişare etmek üzere Dâr-ı Şûrâ'yı Bâb-ı Âli, kanun ve nizamname hazırlama ile yargısal görevlere de sahip olan ve Tanzimat dönemi reformlarında önemli rol oynayan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye idi. Tanzimat Fermanından

sonra Meclis-i Âli Umumi kuruldu. Sonrasında Meclis-i Tanzimat kurularak Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin görevlerinden bir kısmı bu organa tevdi edildi. Bu ikisi 1861'de birleştirildi, 1868'de de Şûrâ'yı Devlet ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye şeklinde ikiye ayrıldı (Uyanık, 2013: 110). Bunlardan ilki bugünkü Danıştay'ın, ikincisi ise Yargıtay'ın temelleridir. Yine Tanzimat döneminde nezaretlerin bünyesinde danışma organı mahiyetinde olan meclisler kurulmuştu. Bu istişarî organların tamamı, Osmanlı'da parlamento fikirlerinin de temelini teşkil etmişti.

Osmanlı'da danışma organlarına katılacak üyeler belirlenirken genellikle bürokrasiyi oluşturan kalemiye, seyfiye ve ilmiye sınıflarının temsil edilmesine dikkat edilirdi. Müzakere edilecek mevzu, bunlardan birini ilgilendirmese de bu dengenin gözetilmesine riayet edilirdi. Bunun da sebebi, alınacak kararların meşruiyetini sağlamak ve ortaya çıkması muhtemel dedikoduların önüne geçmekti (Erdoğan, 2017: 464).

Osmanlı Devleti yalnızca merkezi idarede değil eyalet idaresinde de istişare yönteminden yararlanmıştı. Reaya temsilcileri, ruhani liderler ve kocabaşından oluşan kurullar, eyaletlerde temsil edilir; vergi toplanması ve zaruri işlerin gördürülmesi gibi hususlarda bunların yardımına başvurulurdu. Bu meşveret usulü geleneksel devletin taşradaki güçsüzlüğünden kaynaklanıyordu. Osmanlı Devleti'nde bu tip yapıların devamlılık ve kurumsallık elde etmeleri Tanzimat Dönemi ile gerçekleşti (Ortaylı, 2016: 422).

3. Tanzimat Döneminde Merkezi İdarede Oluşturulan İstişari Organlar ve Bunların Parlamenter Sisteminin Son Dönemine Yansımaları

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden önce 2. Mahmud döneminde, Osmanlı Devleti merkezileşmeye dair politikalar uygulamaya başladı. Söz konusu dönemde Batı tarzı bakanlıklar kuruldu. Tanzimat Dönemi'nde de merkezi idare, bu esaslara bağlı bir şekilde geliştirildi. 2. Mahmud döneminde kurulan Umur-u Dâhiliye, Umur-u Hariciye, Umur-u Maliye, Evkaf, Umur-u Ticaret ve Ziraat nezaretleri korundu, sonradan Maarif Nezareti kuruldu ve Umur-u Ticaret ve Ziraat nezaretleri Umur-u Nafia ile birleştirildi (Sencer, 1984: 47-48).

Her nezarete yani bakanlıkta, yürütme erkini elinde tutan (icracı) nazır ve istişarî mahiyette görevleri olan ve kendi alanları ile ilgili kuralları hazırlama görevi olan meclisler vardı (Ortaylı, 2016: 409). İşte bu başlık altında öncelikle Tanzimat Dönemi'nde nezaretlerde istişarî görevleri olan meclislerden, sonra yine merkezi idare içinde yer alan fakat bakanlık teşkilatları haricindeki istişarî organlardan bahsedilecek, daha sonra da parlamenter sistemin

son döneminde merkezi idarede bakanlıklar bünyesindeki ve bakanlıklar dışındaki danışma organlarına değinilecektir.

Nezaret bünyesindeki istişarî meclislerden biri olan Meclis-i Ziraat ve Sanayi 1838'de kurulmuş, ziraatın, ticaretin, sanatın geliştirilmesi, halkın refahı ve beldelerin imarı konularını ele almak ve görüş bildirmekle görevlendirilmişti. Daha sonradan ismi Meclis-i Umur-u Nafia olarak değiştirilmiş ve 1839'da ticaret nezareti maiyetine aktarılmıştı. Meclis-i Ticaret adı altında kurulan meclis de sonradan Meclis-i Umur-u Nafia'ya ilhak edilmişti. Hariciye nezareti bünyesinde Karantina Meclisi kurulmuş, sonra bu meclis, ticaret nezareti bünyesine geçirilmiş, bir müddet müstakil hale getirilmiş, sonra tekrar Hariciye nazırlığına bağlanmış, en son Tophane-i Âmire Müşirliğine nakli yapılmıştı. Bu meclis, bulaşıcı hastalıklarla alakalı görüş bildirme ve karar alma organı olarak görev yapıyordu. Maliye nezaretinin görevi olan işleri görüşmek üzere Meclis-i Muhasebe-i Maliye adı altında kurulan bir başka danışma organı daha vardı. 1858'de bu meclis, Meclis-i Maliye ve Meclis-i Muhasebe şeklinde ikiye ayrılmıştı. Yaklaşık bir sene sonrasında Meclis-i Maliye lağvedilmişti. 1843'te görevi, ziraat ve ticareti yaygınlaştırıp üretimi artırmak, ithalat ve ihracat konularında inceleme ve araştırma yapıp tekliflerde bulunmak olan ve Maliye nezaretine bağlı olan Meclis-i Ziraat kurulmuştu. Bu meclis sonradan sırasıyla Ticaret nezaretine ve Umur-u Nafia nezaretlerine bağlandı (Akyıldız, 1993: 258-286).

Bakanlıklardaki meclisler idarenin yeniden yapılandırılmasında mühim görevler üstlenmişti. Bu meclislerde yapılan fikir teatisi sonrasında alınan kararlar, bakan tarafından onaylanıp sadaret makamına, sadaret makamından da Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye (sonradan Meclis-i Tanzimat'a) gönderilirdi. Meclis-i Vâlâ'da değerlendirilen husus hakkındaki kararlar yeniden sadaret makamına sunulurdu. Konu mühimse bir defa da Meclis-i Vukelâ'da istişare edilir ve en sonunda Padişaha arz edilirdi (Akyıldız, 1993: 292). Dolayısıyla bir karar alınmadan önce üzerinde birkaç kez görüşülür ve Padişahın huzuruna o şekilde gönderilirdi. Karar alma sürecindeki bu işleyiş, Osmanlı Devleti'nde uygulanagelen danışma usulünün, Tanzimat Dönemi'nde de kurumsallaşarak sürdürüldüğüne bir işaretti.

Merkezi idarede nezaret teşkilatları dışında olan ve Tanzimat reformlarında karar alma süreçlerinin merkezlerinden olan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, 1868'de ikiye ayrıldı ve görevlerinden bir kısmı Şûrâ-yı Devlet'e bir kısmı da Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'ye bırakıldı. Şûrâ-yı Devlet, idari ve istişarî görevlere sahipken Divan-ı Ahkâm-ı Adliye, yüksek yargı görevini yürütüyordu. Bunların bugünkü yansımaları sırasıyla Danıştay ve Yargıtay'dır. İstişari

ve idari bir organ olduğu için dönemin önemli kurumlarından Şûrâ-yı Devlet'i incelemekte fayda vardır.

Tanzimat dönemi reformlarında Fransız idari yapısının etkisi yadsınamaz. Şûrâ-yı Devlet de Fransız Danıştayını denilen Conseil d'Etat'ın bir benzeri olarak teşkil edilmişti. Şûrâ-yı Devlet, kanun ve nizamnameleri (tüzükleri) incelemek ve hazırlamak, kendisine tevdi edilen işleri tetkik edip karara bağlamak, kendisine gönderilen evraklarla ve her türlü işlerle ilgili mütalaa vermek, vilayet idare kurullarının ıslahata ilişkin verecekleri kararları mahallerinden gelen komisyonlarla birlikte müzakere edip ve kararlaştırmak, bir kısım memurları yargılamak, kişilerle idare arasındaki hukuki uyuşmazlıkları çözmek yani davalara bakmak ve idare ile adli makamlar arasındaki görev uyuşmazlıklarını çözmekle görevlendirilmişti (Cin ve Akgündüz, 1990: 288-299). Görüldüğü gibi Şûrâ-yı Devlet'in hem idari-istişarî anlamda hem de yargısal anlamda görevleri bulunmaktaydı.

Tanzimat Dönemi'ndeki istişarî kurullar incelendikten sonra parlamenter hükümet sisteminin son dönemine bakıldığında başkent teşkilatında başbakanlık ve bakanlıklar bünyesinde istişarî nitelikte görevleri olan sürekli kurullar vardı. 3046 Sayılı Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında Kanunun şu anda mülga olan 39. maddesinde "Bakanlıklarda ve bağlı kuruluşlarda hizmetin kurul biçiminde yürütülmesi gerektiğinde, görevleri ve teşekkül tarzı kuruluş kanunlarında veya diğer kanunlarda gösterilmek kaydıyla sürekli kurullar kurulabilir." hükmü yer alıyordu. Bu kurulların tamamına bu çalışmada ismen yer verilmekle birlikte, örnek göstermek bakımından birkaçının görevleri yazmakla yetinilecektir.

İlk olarak Başbakanlıkta, Ekonomi Koordinasyon Kurulu ve Sektörel İzleme ve Değerlendirme Birimi bu kurullara örnekti. Bunlardan ilki Başbakanın belirleyeceği bakanlardan oluşuyordu ve en önemli görevi, içte ve dışta iktisadi gelişmeleri takip etmek, değerlendirmek, araştırmalar yapmak veya yaptırmaktı. İkincisi ise; ekonomi, tarım, enerji, sosyal politika, adalet, güvenlik, eğitim, kültür, bilim, teknoloji, iletişim, ulaştırma, çevre, şehircilik ve uluslararası ilişkiler alanları ile Başbakan tarafından belirlenecek diğer alanlarda Başbakanlığa danışmanlık yapıyordu (Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, 1984). Bunları kısmen de olsa 2. Mahmud döneminde kurulan ve sadrazamın danışma organı olan Dar-ı Şûrâ'yı Bâb-ı Âli'nin o döneme yansımaları olarak görebiliriz.

Parlamenter sistemin son döneminde sayıca en çok istişarî kurulu maiyetinde bulunduran Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığında; Bakanlık Danışma Kurulu, Aile ve Toplum

Hizmetleri Danışma Kurulu, Çocuk Hizmetleri Danışma Kurulu, Kadının Statüsü Danışma Kurulu, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Danışma Kurulu, Sosyal Yardımlar Danışma Kurulu, Şehit Yakınları ve Gaziler Danışma Kurulu, Aile ve Sosyal Araştırmalar Danışma Kurulu ve Aile Şûrası olmak üzere toplam dokuz tane istişarî kurul mevcuttu. Bunlardan en önemlisi olan Bakanlık Danışma Kurulu; bakanlığın görev alanına dâhil olan konularda iç ve dış gelişmeleri, teorileri takip etmek ve ülkemize uyarlamak, Bakana danışmanlık yapmak, stratejik plan hakkında görüş bildirmek, diğer danışma kurullarının faaliyet raporlarını değerlendirmek görevlerine sahipti (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ana Hizmet Birimleri Danışma Kurulları İle Bakanlık Danışma Kurulunun Kuruluş Görev Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge, 2013).

Avrupa Birliği Bakanlığı içinde istişarî görev yapan, Danışma Kurulu ve Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Yönlendirme ve İzleme Komitesi vardı. Bunlardan Danışma Kurulu, ilgili kamu kurum ve kuruluşları, eğitim ve öğretim kurumları, sivil toplum kuruluşları ve gönüllü kuruluşlar, gençlik organizasyonları, meslek kuruluşları ve özel sektör kuruluşlarının temsilcilerinden oluşuyordu. Danışma Kurulu'nun görevi, Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi'nin uygulayacağı alternatif politikaları üretmenin ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programlarından azami istifade etmesini sağlamanın yollarını aramaktı (Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Yönlendirme ve İzleme Komitesi İle Danışma Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2004).

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde Sanayi Şûrası bulunmaktaydı. Şûranın görevi, sanayi alanında inceleme ve değerlendirmeler yapmak, sorunları tespit etmek ve çözüm önerileri sunmaktı. Şûra üyeleri; bakanlıkların, kamu kurum ve kuruluşlarının, üniversitelerin, meslek odalarının, sivil toplum kuruluşları temsilcileri ile özel sektör temsilcilerinin sanayi ile ilgili alanlarda çalışmaları ile tanınmış uzman ve yöneticileri arasından Bakan tarafından belirleniyordu (Sanayi Şûrası Yönetmeliği, 2012).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığında, Çalışma Meclisi adı altında bir istişarî organ bulunmaktaydı. Geniş bir katılım ile oluşması öngörülen bu meclis, Bakanlıkça tespit edilen gün ve gündeme göre toplanıp, gündemdeki konular hakkında inceleme ve görüşmeler yapmak ve düşüncelerini açıklamak ile görevli idi (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 1985).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığında; Yüksek Çevre Kurulu, Mahalli Çevre Kurulları, Çevre ve Şehircilik Şûrası olmak üzere 3 tane sürekli istişarî kurul vardı. Mesela bunlardan

sonuncusu olan Çevre ve Şehircilik Şûrası, Bakanlıkça değerlendirilmek üzere, Bakanlığın görev alanına giren konularda inceleme yapmak, stratejiler geliştirmek, sorunları belirlemek ve çözüm önerileri sunmak gibi çalışmalarını yürütüyordu (Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2011).

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının teşkilatında Transit Petrol Boru Hatları Kurulu adı altında bir danışma kurulu vardır. Söz konusu teknik alanda bakanlığa sunulmak üzere kararlar almak kurulun göreviydi (Transit Petrol Boru Hatları Kurulunun Toplanma, Çalışma Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik, 2002).

Gençlik ve Spor Bakanlığında sürekli olmasa da dört yılda bir toplanacak Gençlik ve Spor Şûrası bulunmaktaydı. Şûranın söz konusu alanlarda ihtiyaç ve sorunları tespit etmek ve bunlara öneriler getirmek gibi görevleri vardı (Gençlik ve Spor Şûraları Yönetmeliği, 2011).

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bünyesinde Yüksek Komiserler Kurulu adı altında faaliyette bulunan bir sürekli istişarî kurul vardı. Kurul, at yarışları ve bu yarışlar üzerine düzenlenen müşterek bahisler, atların ıslahı ve atçılığın teşvik edilmesi ile safkan Arap ve İngiliz atlarının soy kütüğü işlemleri konusunda çalışmalar yapmaktaydı (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2011).

Gümrük ve Ticaret Bakanlığında ise gümrük ve iç ticaret politikalarının oluşturulması ve uygulanmasıyla alakalı görüş bildirmek ve araştırmalar yapmak üzere istişarî organ olan niteliğinde Gümrük ve Ticaret Konseyi vardı. Yine aynı bakanlıkta esnaf ve sanatkârlara ilişkin ülke düzeyindeki politikaların belirlenmesi, bu konudaki sorunların tespiti ve çözüm yollarının araştırılması amacıyla toplanan Esnaf ve Sanatkârlar Şûrası bulunmaktaydı (Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2011).

İçişleri Bakanlığı maiyetinde görev yapan 3 tane sürekli istişarî organ vardı. Bunlar, Kaçakçılık İstihbarat Koordinasyon Kurulu, Bakanlık Encümeni ve Kolluk Gözetim Komisyonudur. Bunlardan önemli görevleri olan Bakanlık Encümeni, müsteşarın başkanlığında Emniyet Genel Müdürü, bakanlık ana hizmet birimlerinin genel müdürleri ile Teftiş Kurulu Başkanı, Hukuk Müşaviri ve Personel Genel Müdüründen teşekkül ediyordu. Kararları bakanın onayı ile kesinleşen Encümen, birinci sınıfa yükselecek mülkî idare amirlerini değerlendirmek ve tespit etmek ile genel müdür yardımcıları, daire başkanları, hukuk müşavirleri, şube müdürleri, vali yardımcılar, kaymakamlar, hukuk işleri müdürleri, il nüfus ve vatandaşlık işleri müdürleri ve il özel idare müdürlerinin seçimi, atanması, nakli, terfisi ve değerlendirilmeleri

konularını inceleyip karara bağlamak ve Bakanlık makamınca verilecek benzeri diğer hususlarda görüş bildirmekle görevliydi (İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 1985).

Kalkınma Bakanlığı içinde sürekli istişarî kurul olarak Yüksek Planlama Kurulu, Para-Kredi Koordinasyon Kurulu, Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Komitesi bulunmakta idi. Bunlardan ilkinde, ekonomik, sosyal ve kültürel hedefler ile politikaların belirlenmesine esas oluşturacak konular belirlenir ve bu esaslar Bakanlar Kurulunda öncelikle görüşülüp karara bağlanırdı (Kalkınma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2011).

Maliye Bakanlığında Malî Suçlarla Mücadele Koordinasyon Kurulu ve Vergi Konseyi olmak üzere iki tane sürekli danışma kurulu vardı. Vergi Konseyi, vergi politikalarının oluşturulması ve uygulanması ile ilgili bakanlığa görüş bildirmek ve bu konularda araştırma yapmakla görevlendirilmişti (Vergi Konseyi Yönetmeliği, 2005; Mali Suçlarla Mücadele Koordinasyon Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2007).

Millî Eğitim Bakanlığında Talim ve Terbiye Kurulu, Bakanlığın bilimsel danışma ve inceleme organıydı. Kurulun en önemli görevi eğitim sistemini, eğitim ve öğretim plan ve programlarını, ders kitaplarını hazırlamak, hazırlananları incelemek veya incelemek, araştırmak, geliştirmek ve uygulamaya ilişkin görüşlerini Bakanlara sunmaktı. Aynı bakanlıkta yer alan Millî Eğitim Şûrası ise Bakanlığın en yüksek danışma kurulu olarak nitelendirilmişti. Şûra, eğitim ve öğretim ile ilgili gerekli görülen mevzuları incelemek ve tavsiye niteliğinde kararlar almakla görevli idi (Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2011).

Ormancılık ve Su Şûrası, Merkez Av Komisyonu, Ulusal Sulak Alan Komisyonu ve Su Komisyonu, Orman ve Su İşleri Bakanlığında faaliyette bulunan istişarî kurullardı. Mesela Ormancılık ve Su Şûrası, Bakanlığın stratejik amaç ve hedeflerini dikkate alarak, durum tespiti yapmak, hedeflere ulaşmak için uygulama, izleme, mevzuat çerçevesinde orta ve uzun vadeli stratejiler geliştirmek için çalışmalar yapmakla mükellefti (Orman ve Su İşleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2011).

Sağlık Bakanlığının uhdesinde Yüksek Sağlık Şûrası, Tıpta Uzmanlık Kurulu ve Sağlık Meslekleri Kurulu olmak üzere 3 tane sürekli danışma organı vardı. Bunlardan sonuncusu sağlık mesleklerinde eğitim müfredatı, meslekî düzenlemelerde ve istihdam planlamalarında görüş bildirmek, meslekî yeterlilik değerlendirmesi yapmak, meslekî yaptırım uygulamak, etik

ilkeleri belirlemek ve uyumu sağlamakla yükümlüydü (Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2011).

Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı bünyesinde Kaza Araştırma ve İnceleme Kurulu, Demiryolu Koordinasyon Kurulu, Araştırma Merkezi İzleme ve Yönlendirme Kurulu, Şûra Düzenleme Kurulu, İnternet Geliştirme Kurulu olmak üzere beş farklı istişarî kurul vardı. Bunlardan Kaza Araştırma ve İnceleme Kurulu, ulaşırmada meydana gelen ciddi kazalarla ilgili araştırma, inceleme yapmak ve gerektiğinde bu araştırma ve incelemelere bağlı olarak ulaştırma altyapıları ve taşımacılık faaliyetlerinin emniyetinin iyileştirilmesi için teklif hazırlamak ve bakana sunmakla görevliydi (Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2011).

Parlamenter sistemin son dönemindeki bakanlıklar bünyesinde yer alan danışma organlarına baktıktan sonra, aynı dönemde merkezi idarede bakanlıklar dışındaki istişarî kurullar incelenecektir. Bu istişarî kurulların başında Danıştay yer almaktadır. Danıştay'ın aynı geçmişte olduğu gibi hem idari hem de yargısal görevleri bulunmaktadır ve bu görevler bakımından Şûrâ-yı Devlet ve Danıştay birbirine oldukça benzemektedir. Danıştay, yargısal olarak bazı idari davalara ilk derece mahkemesi sıfatıyla bakarken aynı zamanda idari yargının genel temyiz mercii ve yüksek mahkemesidir. Danıştay'ın parlamenter sistemin son dönemindeki idari görevleri ise kendisine gönderilen kanun tasarı ve teklifleri hakkında görüş bildirmek, tüzük tasarılarını incelemek, kamu imtiyaz sözleşmeleri hakkında düşünce bildirmek, kanunlarda Danıştay'dan görüş alınması gerektiği belirtilen konular hakkında düşüncesini bildirmek, bir kamu kurumuna ait gayrimenkulün başka bir kamu kurumuna devrine karar vermek, Cumhurbaşkanlığı veya Başbakanlıkça kendisine gönderilen işleri istişarî mahiyette incelemek ve bu işler hakkında düşüncesini bildirmektir (Danıştay Kanunu, 1982).

Merkezi yönetimde başkent dışındaki bir diğer istişarî mahiyetteki organ Yüksek Askeri Şûra'dır. Günümüzde başkente yardımcı kuruluşlardan biri olan Yüksek Askeri Şûra'yı, Dâr-ı Şûrâ'yı Askeri'nin yansıması olarak kabul edebiliriz. Dâr-ı Şûrâ'yı Askeri her ne kadar Tanzimat Fermanından önce kurulsada fermana kadar somut faaliyetlerde bulunamamıştı. Tanzimat Fermanında askerlik sistemindeki aksaklıkların giderilmesine vurgu yapıldıktan sonra Dâr-ı Şûrâ'yı Askeri'nin faaliyetleri önem kazanmıştı. Dâr-ı Şûrâ'yı Askeri, askeri alanda yapılacak reformların müzakere edilmesi görevine sahipti. Parlamenter sistemin son dönemlerinde Yüksek Askeri Şûra; Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan Yardımcıları, Adalet Bakanı, Dışişleri Bakanı, İçişleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı ile Kuvvet

Komutanlarından oluşmaktaydı. Askeri stratejik konseptin tespiti veya gözden geçirilmesi konularında görüş bildirmek, ordunun ana program ve hedefleri ile ilgili hususlarda görüş bildirmek, askeriye ile ilgili olan ve önemli görülen mevzuat taslaklarını inceleyip görüş bildirmek gibi istişarî nitelikte görevlere sahipti (Aksu, 2004: 62).

4. Tanzimat Döneminde Taşrada Oluşturulan İstişari Organlar ve Günümüze Yansımaları

Tanzimat dönemi, mali, siyasi ve askeri bir buhran içinde başlamıştı. Dönemin en mühim yönlerinden biri mali merkeziyetçilikti. Bürokratların amacı, devletin mali gücünü ve merkezi kontrolünü artırmaktı. Üretim ve refah artınca, idarenin kanuniliği sağlanınca halk da rahatlayacak ve vergilerini ödeyebilecek, bu sayede hazine de zenginleşecekti (Uyanık, 2013: 114). Bu sebeple 1840'ta Tanzimat'ın ilk uygulamalarından biri, iltizam sisteminden vazgeçilmesi ve vergi gelirlerinin artırılması için merkezden görevlendirilen muhassılların vergi toplamaya başlamasıydı. Bu görevlilerin yanında bir de muhassıllık meclisleri kuruldu. Bu meclisler, mahalli halkın temsilcilerinden ve ruhani liderlerden oluşuyordu. Ancak dönemin bürokrat kadroları kısıtlıydı. Bundan dolayı söz konusu yeni yöntem başarılı olamadı ve 1841'de tekrar iltizam sistemine geri dönülüp valilerin yetkileri artırıldı. Aslında Osmanlı'da ve diğer geleneksel devletlerde yerelde bu şekilde halkın desteğinin alınması yani meşveret usulü eskiden beri vardı. Ancak muhassıllık meclisleri bürokratik kadronun yetersizliğinden kaynaklanmıştı (Ortaylı, 2011: 18-19).

1842'de eyaletler sancaklara, sancaklar da kazalara ayrıldı. 1844'te eyaletlerde her düzeyde meclis kurulması zorunlu hale getirildi. Bu meclislere seçilecek üyelerin merkezin onayından geçmesi gerekiyordu. 1849'da valilerin yetkileri azaltılıp merkezi otorite artırıldı ancak 1852'de valilere tekrar bazı yetkileri iade edildi. 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı ile gayrimüslim tebaanın merkezi ve taşra idare meclislerinde üye bulundurması öngörüldü (Uyanık, 2013: 114-116).

Cebel-i Lübnan'da yaklaşık 16 yıldır süren Dürziler ve Marunîler çatışması vardı. Bu çatışma uluslararası sorun haline gelince Osmanlı, İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya devletlerince oluşturulan komisyon 1861'de Cebel-i Lübnan'a yeni bir özerk statü getirdi. Buna göre, Cebel-i Lübnan Hristiyan bir mutasarrıf başkanlığındaki karma üyeli meclis tarafından yönetilecekti. Diğer kurullarda ve mahkemelerde de karma üye usulü benimsenecekti. Batı, bu statünün diğer yerlerde de uygulanması noktasında Osmanlı'ya baskı yapıyordu. Bu statünün diğer yerlerde uygulanması Osmanlı bekası açısından sakıncalı olduğundan Bâb-i Âli tarafından 1864'te Vilayet Nizamnamesi hazırlatıldı. Bu nizamname öncelikle Tuna vilayetinde

uygulandı. Böylece Osmanlı'da idari taksimat; vilayet, sancak, kaza ve köy şeklinde oldu. 1871'de çıkarılan İdâre-i Umûmîye-i Vilâyet Nizamnamesiyle taksimat vilayet, liva, kaza, nahiye ve köy olarak değiştirildi (Uyanık, 2013: 118-119; Ortaylı, 2016: 429).

Vilayetlerde valinin yanında Vilayet İdare Meclisi bulunacaktı. Bu mecliste, halktan Müslüman ve gayrimüslim ikişer üyenin yanında, maarif müdürü, umur-u hariciye müdürü, zaptiye kumandanı, nafia müdürü, sertabip, defterdar, baytar gibi memurlar ve her cemaatin ruhani liderleri de bulunuyordu. Vilayet İdare Meclisi istişarî görevleri olan bir organdı (Ortaylı, 2016: 431).

Vilayet İdare Meclisini bugün taşrada il genel yönetiminin bir organı olan İl İdare Kurulu olarak görmekteyiz. Kurul, vali veya muavini başkanlığında hukuk işleri müdürü, defterdar, milli eğitim müdürü, sağlık müdürü, bayındırlık müdürü, tarım müdürü ve veteriner müdüründen oluşur. İl İdare Kurulunun günümüzde idari ve istişarî anlamda görevleri vardır. İstişari görevleri bakımından merkeze yardımcı kuruluşlardan olan Danıştay'a benzetilir. 1982'ye kadar yargısal görevleri de vardı. Asli görevi, valiye yardımcı olmak ve danışmanlık yapmak, ilçe kurulması ve kaldırılması için görüş bildirmek, askere alma işini ertesi yıla ertelemektir (Gözler ve Kaplan, 2013: 177; Günday, 2013: 463). Görüldüğü gibi Vilayet İdare Meclisi ile İl İdare Kurulu arasında hem oluşumunda yer alan memurlar bakımından hem de istişarî görevler bakımından benzerlikler vardır.

Vilayet İdare Meclisi ile livalardan gelen temsilciler yılda bir defa toplanırdı. Bu meclise de Vilayet Umumi Meclisi adı verilirdi. Bu da istişarî bir organ mahiyetindeydi (Ortaylı, 2016: 431). Bugün de bu organın yansımasını, İl Özel İdaresinin bir organı olan İl Genel Meclisinde görmekteyiz. Ancak günümüzde mahalli idare birimi olan İl Özel İdaresinin bünyesinde yer alan İl Genel Meclisleri, seçmenlerce seçilen temsilcilerden oluşan bir karar organıdır.

Livalarda mutasarrıfların yanında Liva İdare Meclisi vardı. Kazalarda da kaymakamın yanında Kaza İdare Meclisi bulunmaktaydı. Nahiyelerde ise müdürün yanında Nahiye Meclisi vardı (Ortaylı, 2016: 431). Kaza İdare Meclisi, kaymakam başkanlığında mal müdürü, tahrirat kâtibi, naib, müftü, ruhani liderler ve Müslim-gayrimüslim ikişer üyeden teşekkül etmekteydi (Ortaylı, 2011: 82).

Kaza İdare Meclisi günümüzde İlçe İdare Kuruluna tekabül etmektedir. İlçe İdare Kurulu, kaymakam başkanlığında yazı işleri müdürü, hükümet hekimi, milli eğitim memuru, mal müdürü, veteriner ve tarım memurundan oluşmaktadır. İlçe idare Kurulunun görevleri, ildeki İl İdare Kuruluna benzetilebilir.

Köy idaresinde muhtarın yanında İhtiyar Meclisi bulunmaktaydı. İhtiyar Meclisi, köyün bekçisini, korucusunu tayin etmek, vergi tahsil etmek, beledi hizmetleri görmek gibi görevlere sahipti. Günümüzde de köylerde İhtiyar Meclisi, köyün yürütme, denetleme ve karar organı olarak varlığını sürdürmektedir. Seçimle gelen üyeler ve tabii üyelerden oluşur. Tabii üyeler köy okulunun müdürü ve köyün imamıdır. Köy işlerini önem sırasına koymak, imece, salma veya nakdi olarak yapılacak işleri tespit etmek, kamulaştırma kararı almak, zorunlu işleri yapmayan köylüye para cezası kesmek, köylüden alınacak nakdi para miktarını herkesin durumuna göre tespit etmek gibi görevleri vardır (Eryılmaz, 2011: 193).

1854'te günümüz belediyelerinin nüvesi olan İstanbul Şehremaneti Osmanlı'da kuruldu. Başında merkezden atanan şehremini vardı. Bunun da yanında Şehremaneti Meclisi vardı. Bu meclisin üyeleri esnaf ve şehrin ileri gelenleri arasından Bâb-ı Âli tarafından seçilip Padişah tarafından atanıyordu. Bu da daha çok istişarî görevlere sahip bir kuruldu. Şehremaneti mali sorunlar ve nitelikli personel eksikliği sebebiyle başarısız oldu. Daha sonra liman bölgesi olan ve yabancıların sıkça yaşadığı yer olan Galata ve Beyoğlu bölgesinde Paris örnek alınarak Altıncı Daire-i Belediye kuruldu. Hatta Altıncı Daire ismi, Tanzimat bürokratları Mustafa Reşit Paşa ve Âli Paşa'nın Paris'te bir müddet ikamet ettiği semtten alındı (Eryılmaz, 2011: 205). Altıncı Daire-i Belediyenin bütçesi önceki kötü örneklerle nazaran iyiydi. Bu belediye dairesinin merkezden atanan ve dördü yabancı, diğerleri de genelde gayrimüslim olan Osmanlı tebaasından 12 kişilik bir meclisi vardı. 1868'de Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi çıkarılarak İstanbul 14 daireye ayrıldı ancak başarılı bir uygulama oluşmadı (Ortaylı, 2016: 437-438).

1864 Vilayet Nizamnamesi ile taşrada modern belediye idaresi kurulmaya başladı. Liva ve kazalarda seçimle iş başına gelecek belediye meclisleri kurulmasını öngören bu düzenleme her yerde istenilen etkiyi doğurmadı. Yine 1871'de çıkarılan İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi taşrada belediye kurulmasını öngörüyordu. 1877'de ilk parlamento tarafından çıkarılan Belediye Kanunu ile şehir ve kasabalarda belediye örgütlerinin kurulması yaygınlaştı. Bu kanunla birlikte artık belediyeler adeta tüzel kişilik kazanmıştı. Kanuna göre, belediye organları reis ve daire meclisiydi. Meclis, nüfusa göre 4 yıllığına seçilen 6-12 kişiden oluşmaktaydı. Üyelerin yarısı 2 senede bir kura ile değişmekteydi (Ortaylı, 2016: 437-438). Bu meclis, karar, danışma, mali kontrol, tayin ve azil görevleri olan bir organdı (Ortaylı, 2011: 82). Bu teşkilat günümüz belediyelerinin çekirdeğini oluşturmuştur.

5. Sonuç

İdari yapılar, geçmişte ortaya çıkan uygulamalardan etkilenir. Mevcut idari yapıları daha iyi anlayabilmek ve bu yapıların ileride daha iyi işlemlerini sağlayabilmek için, idarenin tarihi arka planını incelemek bir zorunluluktur. Türk kamu yönetiminde bir mihenk taşı olan Tanzimat Dönemi'ni de farklı yönlerden ele almak gerekir.

Tanzimat Dönemi, sadece Gülhane Hattı Hümayun'dan ibaret olmayıp, sosyal, siyasi, idari, mali, askeri alanlarda uygulanan politikaların ve dönüşümlerin bir bütünüdür (Tanör, 1999: 56). Bu dönemde yapılan reformlar, ortaya çıkan yeni oluşumlar, uygulanan yönetim anlayışları, Cumhuriyet dönemine de miras kalmış ve bunların bir kısmı günümüze kadar süregelmiştir. İşte yakın geçmişimizi ve günümüzü etkileyen yapısal organlardan biri de o dönemde kurumsallaşan istişarî organlardır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçmeden önceki yani parlamenter sistemin uygulandığı son yıllardaki merkezi idareye baktığımızda, Adalet Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Milli Savunma Bakanlığının bünyesinde sürekli istişarî kurulların varlığına rastlanmamıştır. Bunlardan, ekonomi ile alakalı sürekli kurullar Başbakanlık teşkilatında varlığını sürdürmüştür. Milli savunmayla alakalı olarak da Yüksek Askeri Şûra sürekli istişarî organdır.

Taşrada ise günümüzde il ve ilçelerde bulunan İl İdare ve İlçe İdare Kurulları zamanla görevleri ve yapıları değişse de o dönemde oluşan istişarî organlarla büyük oranda benzerlik taşımaktadır. Belediyelerde ve köylerde kurulan ve ilk başta daha çok istişarî görevi olan meclisler ise günümüz belediyelerinin ve köylerinin karar organı haline gelmiştir.

Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

Yazar katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ana Hizmet Birimleri Danışma Kurulları İle Bakanlık Danışma Kurulunun Kuruluş Görev Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge. (5 Haziran 2013). Erişim: <https://www.aile.gov.tr/uploads/sgb/uploads/pages/yonergeler/aile-ve-sosyal-politikalar-bakanligi-danisma-kurullari-nin-kurulus-ve-gorevleri-ile-calisma-usul-ve-esaslari-hakkinda-yonerge-05-06-2013.pdf>
- Aksu, C. (2004). Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri (Kuruluşundan 1876'ya Kadar). (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akyıldız, A. (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*. İstanbul: Eren.
- Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Yönlendirme ve İzleme Komitesi İle Danışma Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. (14 Ocak 2004). Resmi Gazete (Sayı: 25346).
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı.
- Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun. (19 Ekim 1984). Resmi Gazete (Sayı: 18550).
- Cin, H. & Akgündüz, A. (1990). *Türk-İslam Hukuk Tarihi Cilt: 1*. İstanbul: Timaş.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun. (18 Ocak 1985). Resmi Gazete (Sayı: 18639).
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (4 Temmuz 2011). Resmi Gazete (Sayı: 27984).
- Danıştay Kanunu. (20 Ocak 1982). Resmi Gazete (Sayı: 17580).
- Erdoğan, M. C. (2017). Osmanlı Devlet Yönetiminde Akıl ve Meşveretin Yeri, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (10).
- Eryılmaz, B. (2011). *Kamu Yönetimi*. Ankara: Okutman.
- Gençlik ve Spor Şûraları Yönetmeliği. (24 Kasım 2011). Resmi Gazete (Sayı: 28122).
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (8 Haziran 2011). Resmi Gazete (Sayı: 27958).
- Gözler, K. & Kaplan, G. (2013). *İdare Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (8 Haziran 2011). Resmi Gazete (Sayı: 27958).

Günday, M. (2013). *İdare Hukuku*. Ankara: İmaj.

İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun. (23 Şubat 1985). Resmi Gazete (Sayı: 18675).

Kalkınma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (8 Haziran 2011). Resmi Gazete (Sayı: 27958).

Mali Suçlarla Mücadele Koordinasyon Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. (14 Aralık 2007). Resmi Gazete (Sayı: 26730).

Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (14 Eylül 2011). Resmi Gazete (Sayı: 28054).

Orman ve Su İşleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. . (4 Temmuz 2011). Resmi Gazete (Sayı: 27984).

Ortaylı, İ. (2011). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ortaylı, İ. (2016). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit.

Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (2 Kasım 2011). Resmi Gazete (Sayı: 28103).

Sanayi Şûrası Yönetmeliği. (3 Haziran 2012). Resmi Gazete (Sayı: 28312).

Sencer, M. (1984). Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetimsel Gelişmeler, *Amme İdaresi Dergisi*, 17 (3).

Tanör, B. (1999). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi.

Transit Petrol Boru Hatları Kurulunun Toplanma, Çalışma Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik. (1 Ağustos 2002). Resmi Gazete (Sayı: 24833).

Türcan, T. (2010). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt:39, “Şûra Başlığı”, Ankara: TDV.

Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (1 Kasım 2011). Resmi Gazete (Sayı: 28102).

Uyanık, E. (2013). *Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) Yönetim Yapısı*. Erkan Tural (Ed.), Türk İdare Tarihi (s. 106-127). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi.

Vergi Konseyi Yönetmeliği. (22 Mart 2005). Resmi Gazete (Sayı: 25763).